
**ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ИҚТИСОДИЁТ
УНИВЕРСИТЕТИ**

**ИҚТИСОДИЁТ
ВА
ТАЪЛИМ**

3

2020

Тошкент

МУНДАРИЖА

САНОАТ ИҚТИСОДИЁТИ ЭКОНОМИКА ПРОМЫШЛЕННОСТИ	
Шарипов К.А., Зайнутдинова У.Д., Давлятова Г.М.	Бенчмаркинг асосида маҳаллий автомобилсозлик саноатининг рақобатбардошлик қобилиятини ошириш..... 6
Гаибназарова З.Т.	Замонавий шароитларда тўқимачилик саноатида лизингдан фойдаланишнинг ўзига хос жиҳатлари..... 10
Таджиев Т.М.	Повышение качества человеческого капитала как императив развития промышленных компаний..... 15
Хуррамов У.Й.	Қорақалпоғистон Республикасида саноатни ривожлантириш истиқболларини прогнозлаш услублари..... 21
	Автотранспорт корхоналарида рақамли иқтисодиёт тизимини жорий этиш асосида бошқарувни такомиллаштириш..... 26
РАҚАМЛИ ИҚТИСОДИЁТ ЦИФРОВАЯ ЭКОНОМИКА	
Отакўзиёва З.М.	Рақамли иқтисодиётнинг ривожланиш даражасини баҳолаш бўйича услубий ёндашувлар..... 31
Абдувалиев А.А.	Жаҳон иқтисодиётида рақамли иқтисодиётнинг ривожланиш тенденциялари таҳлили..... 37
МАКРОИҚТИСОДИЙ СИЁСАТ МАКРОЭКОНОМИЧЕСКАЯ ПОЛИТИКА	
Kurbonov Kh. Karimov N. Anarqulov A.	Zamonaviy iqtisodiy qarashlar paradigmasida fillips egri chizig'ining barqarorligi..... 43
Исраилова Д.К. Бердиев Г.И. Қорабоев Н.П. Муминова Э.А.	Хуфийна иқтисодиёт - глобал муаммо сифатида..... 47
	Уй хўжалиklarининг даромадлари ва уларнинг иқтисодий фаоллигини оширишнинг устувор йўналишлари..... 51
	Иқтисодиётнинг турли тармоқларида блокчейн технологиясидан унумли фойдаланиш имкониятлари..... 57
Ситмуратов Ш.Т., Ситмуратов Т.	Қорақалпоғистон Республикасининг иқтисодий ўсишига экзоген омиллар таъсирини баҳолаш..... 61
ИННОВАЦИЯ ВА ИНВЕСТИЦИЯ ИННОВАЦИИ И ИНВЕСТИЦИИ	
Норов А.Э.	Инновацион фаолият ва унинг натижаларини тижоратлаштиришни давлат томонидан қўллаб-қувватлаш шартлари..... 67
Хидиров Н.Г.	Тўқимачилик корхоналари инвестиция фаолиятини молиялаштириш манбалари таҳлили..... 71
Исмаилов Д.А.	Инвестиция жараёнларини молиявий бошқаришнинг ўзига хос хусусиятлари..... 77
МЕНЕДЖМЕНТ ВА МАРКЕТИНГ МЕНЕДЖМЕНТ И МАРКЕТИНГ	
Абдухалилова Л.Т., Ахмаджонова Г.Ж., Турсунова М.Р.	Нодавлат таълим муассасаларининг маркетинг фаолиятини бошқаришни такомиллаштириш..... 84
	Особенности стратегического менеджмента в промышленных предприятиях в условиях конкурентной среды..... 88
Мухамеджанова К.А. Эшматов С.А.	Таъминот занжирини бошқариш концепцияси..... 91
	Истеъмолчиларни сут ва сут маҳсулотлари брендига содиқлигини баҳолаш усулларини такомиллаштириш..... 94
БУХГАЛТЕРИЯ ҲИСОБИ, АУДИТ БУХГАЛТЕРСКИЙ УЧЕТ, АУДИТ	
Абдувахидов Ф.Т., Кўзиёв И.Н., Дадабаев Ш.Х., Чориев И.Х.	Товар моддий заҳиралар ҳисобининг назарий ва услубий асосларини такомиллаштириш масалалари..... 100
Абдужаборова М.Т.	Аудитнинг дастлабки босқичида таҳлилий амаллардан фойдаланиш масалалари..... 107
Рахимова Г.М.	Сув таъминоти корхоналарида бошқарув ҳисоби ва таҳлилин ташкил этиш..... 112
	Асосий воситалар ҳисоби ва аудити билан боғлиқ муаммолар, уларнинг халқаро стандартларга мувофиқ ечимлари..... 117
МОЛИЯ ВА СОЛИҚЛАР ФИНАНСЫ И НАЛОГИ	
Тошқулов А.Х.	Ўзбекистонда коронавирус пандемияси даврида қишлоқ хўжалигини солиқлар воситасида рағбатлантириш..... 122

ридаги контрагентлар билан ишлашга доир илмий асосланган прогнозларни юқори даражадаги аниқлик билан башоратлаш, шунингдек, барча таъсир омиллар ҳисобини математик аналитик башоратлаш усуллари орқали

келгусида юзага келиши мумкин бўлган муаммоли вазиятларни олдиндан аниқлаш уларни бартараф этиш юзасидан қарорларни қабул қилиш имконияти яратилади.

Мауба ва фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Singh, S, Singh, N.: Blockchain: future of financial and cyber security. In: 978-1-5090-5256-1/16/PP463-467 IEEE (2016)
2. Fu, D., Fang, L.: Blockchain-based trusted computing in social network. In: 2nd International Conference on Computer and Communications-978-1-4673-9026-2/16/IEEE (2016)
3. Xu, X., Weber, L., Staples, M., Zhu, L., Bosch, J., Bass, L., Pautasso, C., Rimba, P.: A taxonomy of Blockchain-based systems for architecture design. In: International Conference on Software Architecture 978-1-5090-5729-0/17 IEEE (2017)
4. Wan, Z., Lo, D., Xia, X., Cai, L.: Bug characteristics in Blockchain systems: a large-scale empirical study. In: 14th International Conference on Mining Software Repositories (MSR) PP 423-424 IEEE/ACM (2017)
5. Porru, S., Pinna, A., Marchesi, M., Tonelli, R.: Blockchain-oriented software engineering: challenges and new directions. In: 39th IEEE International Conference on Software Engineering Companion PP169-179 IEEE/ACM (2017)
6. Halpin, H., Piekarska, M.: Introduction to security and privacy on the Blockchain. In: European Symposium on Security and Privacy Workshops (EuroS&PW), pp. 1-3 IEEE (2017)
7. Ahran, T., Sargolzaei, A., Sargolzaei, S., Daniels, J., Amaba, B.: Blockchain technology innovations. In: 978-1-5090-1114-8/17/Technology & Engineering Management Conference (TEMSCON) IEEE (2017)
8. Bdiwi, R., de Runz, C., Faiz, S., Cherif, A.A.: Towards a new ubiquitous learning environment based on Blockchain technology. In: 17th International Conference on Advanced Learning Technologies PP101-102 IEEE (2017)
9. Nakasumi, M.: Information sharing for supply chain management based on block chain technology. In: 19th Conference on Business Informatics 2378-1971/17 PP 140-149 IEEE (2017)
10. Chen, Z., Zhu, Y.: personal archive service system using Blockchain technology: case study, promising and challenging. In: International Conference on AI & Mobile Services (AIMS) 978-1-5386-1999-5/17, pp. 93-99 IEEE (2017)
11. Hou, H.: The application of Blockchain technology in E-government in China. In: 978-1-5090-2991-4/17/IEEE (2017)
12. Li, Y., Huang, J., Qin, S., Wang, R.: Big data model of security sharing based on Blockchain. In: 3rd International Conference on Big Data Computing and Communications 978-1-5386-3349-6/17, pp. 117-121 IEEE (2017)
13. <https://www.tractica.com/events/blockchain-live-2019/>
14. Hou H.: The application of Blockchain technology in E-government in China. In: 978-1-5090-2991-4/17/IEEE (2017).

**ҚОРАҚАЛПОҒИСТОН РЕСПУБЛИКАСИНING ИҚТИСОДИЙ ЎСИШИГА
ЭКЗОГЕН ОМИЛЛАР ТАЪСИРИНИ БАҲОЛАШ**

**Ситмуратов Шухрат Тенгелович –
Тошкент давлат аграр университети
Нукус филиали ассистенти
Ситмуратов Тенгел –
Бердах номидаги Қорақалпоқ давлат
университети доценти**

Аннотация. Мақолада Қорақалпоғистон Республикаси иқтисодий ўсишига экзоген омиллар таъсирини баҳолаш зарурияти асосланган. Иқтисодий ўсишга таъсир этувчи экзоген омилларнинг ЯҲМ ҳажмини ўсишига таъсири статистик таҳлиллар асосида баҳоланган. Олинган натижаларга асосланиб, минтақани инновацион ривожлантиришга қаратилган таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: иқтисодий ўсиш, экзоген омиллар, эндоген омиллар, Солов модели, инновация, инвестиция, иқтисодий ўсиш моделлари.

Аннотация. Статья основана на необходимости оценки влияния внешних факторов на экономический рост в Республике Каракалпакстан. Влияние внешних факторов на экономический рост прироста ВРП оценивалось на основе статистического анализа. На основании полученных результатов разработаны предложения и рекомендации по инновационному развитию региона.

Ключевые слова: экономический рост, экзогенные факторы, эндогенные факторы, модель Солова, инновации, инвестиции, модели экономического роста.

Annotation. The article is based on the need to assess the impact of exogenous factors on economic growth in the Republic of Karakalpakstan. The impact of exogenous factors on economic growth in GRP growth was assessed on the basis of statistical analysis. Based on the results, proposals and recommendations for innovative development of the region have been developed.

Keywords: economic growth, exogenous factors, endogenous factors, Solov model, innovation, investment, models of economic growth.

МАКРОИҚТИСОДИЙ СИЁСАТ

Ўсиш - бу мамлакатнинг иқтисодий ҳолатини ифодаловчи кўрсаткичдир. Ҳар қандай мамлакат учун иқтисодий ўсиш зарурдир. Иқтисодий ўсиш мамлакатдаги ижтимоий-иқтисодий муаммоларни ҳал қилиш учун асос бўлиб хизмат қилади, инновацияларга асосланган иқтисодиётни ривожлантиришнинг бирламчи омили, фан-техника ва институционал ривожланишнинг асосий натижасидир. Иқтисодий ўсишга миллий иқтисодиётни барқарор ривожлантириш орқали эришилади.

Ўзбекистонда макроиқтисодий муаммоларни ечишда иқтисодий ўсишнинг экзоген тизимли моделларини танлаш ва улардан фойдаланиш муаммоси долзарб аҳамият касб этади. Шу билан бирга, иқтисодий ўсиш – барча назарий иқтисодчилар илмий мактаблари томонидан ўрганилган мураккаб, кўп қиррали ҳодисадир.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг Олий мажлисга мурожаатномасида 2020 йил ва кейинги йилларда иқтисодиёт соҳасида амалга ошириш зарур бўлган дастурий ва мақсадли вазифалар сифатида “макроиқтисодий барқарорликни таъминлаш ва инфляцияни жиловлаш – иқтисодий ислохотлар жараёнидаги бош вазифа...” сифатида белгилаб берилди. Ушбу вазифаларни ҳал этишда “инфляциявий таргетлаш тизимини жорий қилиш”, “соғлом рақобатни таъминлаш орқали нархларни пасайтириш”, “иқтисодиётда рақобат муҳитини шакллантириш стратегиясини ишлаб чиқиш”, “бюджет маблағларининг мақсадли ва оқилона сарфланиши устидан назоратни янада кучайтириш”, “яширин иқтисодиёт”нинг вужудга келиш омилларини чуқур таҳлил қилиб, унга қарши курашиш дастурини бегилаш кабилар асосий йўналишлар сифатида белгилаб берилди.[1]

Иқтисодий ўсишнинг экзоген ёки эндоген моделларини танлаш муаммоси эса ҳозирги вақтда иқтисодий ўсиш назарияларининг марказий муаммоларидан бири. Сўнгги пайтларда иқтисодий ўсиш назарияси иқтисодий назариянинг алоҳида, нисбатан ажратилган қисмига айланди. Шунга қарамай, ушбу ҳодисани якуний талқин қилиш ва аниқ ҳулосалар чиқатиш учун ҳали тўлиқ эмас. Демак, ҳар бир мамлакат сиёсатчиларининг олдинги тараққиётни келтириб чиқарувчи омилларини англаб етган ҳолда иқтисодий ўсишни чеклайдиган омиллар йўқ қилиш ва келажакда ривожланиш учун иқтисодий қонуниятлардан тўғри фойдаланиш асосий

мақсад бўлиши керак. Ушбу ҳолатлар иқтисодиётни экзоген ва эндоген ўсиш моделларидан фойдаланиш бўйича самарали механизмларни ишлаб чиқишни долзарблаштиради.

Адабиётлар таҳлили. Иқтисодий ўсиш назариясининг иқтисодий фаннинг алоҳида бўлими сифатида XIX асрнинг бошларида шаклланганлигига қарамасдан, кўплаб фундаментал ғоялар бундан анча олдинроқ билдирилган эди. Замонавий ўсиш назариясининг ривожланишини тарихий ва иқтисодий таҳлил қилиш учун, сиёсий ғоялар XX аср олимлари учун бошланғич нуқтаси бўлган классик сиёсий мактаб вакилларининг асосий хисса қўшганлар.

Иқтисодиётнинг экзоген ва эндоген ўсиш назариялари омилли таҳлилларни талаб этади. Экзоген ўсиш назарияси мамлакат иқтисодиётида мувозанатли ўсиш имкониятларини белгилаш[2] ҳамда узоқ муддатли иқтисодий ўсишни белгиловчи омилларни топишга ёрдам беради[3].

Жаҳон иқтисодитчи олимлари томонидан олиб борилган аксарият тадқиқотларда иқтисодий ўсишга аҳоли жон бошига тўғри келадиган маҳсулот ишлаб чиқариш бўйича омилларга нисбатан аниқлаш бўйича ёндашувларга асосий эътибор қаратишади[4].

Иқтисодий ўсишнинг экзоген технологик тараққиёт омилининг мавжудлиги мамлакатда аҳоли жон бошига даромаднинг ўсишини давом эттиришга имкон берсада, ўсиш сабаблари тўғрисида маълумот бермайди. Шундай иқтисодий ўсиш сиёсати, ўз моҳиятини йўқотади, чунки экзоген характерга эга бўлган асосий ўсиш омили давлат сиёсатига таъсир қила олмайдиган. Солов назарияларига кўра иқтисодий ўсишнинг ички омилларни (хусусан, бюджет ва солиқ механизмларини) ўзгартириб, давлат иқтисодий ўсиш суръатларига узоқ муддатли ўсиш имкониятларини таъминлай олмайди.

Ромер технологияларни “эндоген”, иқтисодий тизимнинг марказий қисми ва ўсишнинг асосий омили деб билади. Унинг фикрига кўра, ҳар қандай технологик ютуқ тасодифий кўринишда бўлса-да, умуман олганда иқтисодиёт технологияларга сарфланган маблағларга тўғридан-тўғри мутаносиб равишда ривожланишини иқтисодий ўсиш моделлари орқали аниқлади. Соловнинг фикрига кўра, технология “экзоген”, яъни тасодифий бўлиб, ўзи шунчаки осмондан тушганга ўхшайди[5].

МАКРОИҚТИСОДИЙ СИЁСАТ

Мамлакатимиз олимлари Н.М. Махмудов, Ҳ.А. Ҳақимовлар томонидан эндоген ўсишнинг янги назарияларини 4 та гуруҳга ажратган ҳолда таснифлайдилар, жумладан, иқтисодий ўсишнинг янги кейнсча назариялари, иқтисодий ўсишнинг янги классик назариялари, иқтисодий ўсишнинг эмпирик назариялари, эндоген ўсишнинг янги назариялари[6].

Илмий манбаълар ва олиб борилган эмпирик тадқиқотлардан маълум бўладики, экзоген ўсишнинг барча муҳим моделларини ўрганмасдан туриб, барқарор ўсишни таъминлаш имконияти мавжуд эмас. Бу борадаги умумий хулослар қуйидаги олимларнинг илмий тадқиқотларида ўз исботини топган: Harrod[7] ва Domar[8], Solow[9], Swan[10], Barro[11] (1996), Alhassan[2] ва бошқалар.

Умуман олганда сўнги йилларда амалга оширилаётган республикамиздаги янги иқтисодий тизимларнинг вужудга келиши экзоген тизимли моделлар асосида макроиқтисодий барқарорлик ва иқтисодий ўсиш кўрсаткичларини таъминловчи омилларни баҳолашни тақозо этмоқда.

Методология. Минтақадаги иқтисодий ўсиш муаммоларига эътиборнинг кучайиши, бир томондан, уларнинг иқтисодий ривожланишидаги ҳудудий номутаносибликни тенглаштириш зарурати, иккинчи томондан, макроиқтисодий ва минтақавий жараёнларнинг ўзаро боғлиқлиги билан изоҳланади: минтақавий даражадаги ўзгаришлар баъзан макроиқтисодий даражада қутилмаган оқи-

батларга олиб келади ва иқтисодий ўсиш тенденциясини тубдан ўзгартиради.

Илмий назарий ёндашувларни инобатга олган ҳолда, Қорақалпоғистон Республикасининг иқтисодий ўсиш моделини куриш учун рус олимлари[13] томонидан тавсия этилган экзоген ўсиш омилларини тартиб-лаштириш методологиясига асосланиб[14], иқтисодий ўсишнинг моделларини куриш мумкин. Иқтисодий ўсишни ифодаловчи асосий боғлиқ ўзгарувчи сифатида ялпи ҳудудий маҳсулоти (ЯҲМ) ва ташқи савдо айланмасининг вақт бўйича аҳоли жон бошига нисбатан ўсиш кўрсаткичлардан фойдаланилади. Иқтисодий ўсишга таъсир этувчи мустақил ўзгарувчилар қуйидаги эндоген омилларни моделга киритилади:

Технологик инновацияларга харажатлар:

- Асосий капиталга инвестициялар;
- Тўғридан тўғри хорижий инвестициялар;
- Омиллар бўйича статистика SPSS пакет дастури асосида регрессия тенгламалари олинади.

Таҳлил ва натижалар. Қорақалпоғистон Республикасида ноқулай экологик шароитга қарамадан макроиқтисодий ва ижтимоий барқарорликни таъминлаш, иқтисодиётнинг барча тармоқларида ислохотларни амалга ошириш ижобий тенденцияларга эга. Минтақада иқтисодий ўсиш суръатлари 2005-2017 йилларда (3,0 марта) умуммамлакат кўрсаткичларига нисбатан юқори бўлган[14].

1-жадвал

Қорақалпоғистон Республикасининг макроиқтисодий кўрсаткичлар динамикаси

	Белги	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Аҳоли жон бошига ЯҲМ, минг сўм	У	857,0	917,2	1214,7	1539,2	1942	2335,4	2870,9	3504,1	4453,8	5597,6	8086,9	9944,1
Аҳоли жон бошига инновация харажатлари, минг сўм	X ₁	1,19	0,99	2,33	4,05	7,27	13,03	23,90	104,76	1092,68	1383,22	6106,28	5281,31
Аҳоли жон бошига жалб қилинган инвестициялар, минг сўм	X ₂	525,2	403,8	280,9	529,8	690,5	1400,7	2280,6	3388,2	2094,0	1542,2	3641,1	3736,5
Аҳоли жон бошига тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар, минг сўм	X ₃	69,1	36,1	38,5	78,1	210,2	430,3	1089,8	1644,7	939,9	31,0	241,2	851,3
Аҳоли жон бошига экспорт, АҚШ доллар	X ₄	65,1	58,1	60,2	63,1	67,3	66,9	65,4	54,1	239,1	254,4	247,5	234,4

Манба: Қорақалпоғистон Республикаси статистика бошқармаси маълумотлари асосида тайёрланди.

Қорақалпоғистон Республикасининг макроиқтисодий кўрсаткичлар бўйича 2008-2019 йилларда бир қатор ижобий силжишлар

юз берди. Жумладан, ялпи ички маҳсулотда саноатнинг улуши 14,2 фоиздан 26,7 фоизга ошган бўлса, қишлоқ хўжалигининг улуши

МАКРОИҚТИСОДИЙ СИЁСАТ

30,1 фоиздан 19,2 фоизга камайган. Қорақолпоғистон Республикасида ишлаб чиқарилган ички ҳудудий маҳсулоти 2008-2019 йилларда йилига ўртача 7,8 фоиздан ўсган ва аҳоли жон бошига ҳам ушбу тенденцияни кузатиш мумкин.

Қорақолпоғистон Республикасида иқтисодий ўсиш бўйича танланган экзоген омилларни ЯҲМ хамининг ўсишига таъсири регрессия функциясининг энг кичик квадратлар усули орқали SPSS дастурий пакети-

дан фойдаланган ҳолда олинган модел натижалари 2-жадвалда, сататиск аҳамиятлик меъзонлари бўйича тест натижалари 1-жадвалда акс этган.

Қорақолпоғистон Республикасида иқтисодий ўсишига таъсир этувчи экзоген ўзгарувчи сифатида танланган тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларсиз ҳисобланди. Бунинг асосий сабаби жами инвестициялар таркибида тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар салмоғининг мавжудлигидир.

2-жадвал

Модел натижалари^б

Модел	R	R-квадрат	Скорректированный R-квадрат	Стандартная ошибка оценки
1	0,977 ^а	0,955	0,938	728,56

Экзоген омиллар: (константа), экспорт, инвестициялар, инновация харажатлари
Боғлиқ ўзгарувчи: Аҳоли жон бошига ЯҲМ

Манба: Қорақолпоғистон Республикаси статистика бошқармаси маълумотлари асосида тайёрланди.

Танланган экзоген омилларнинг ялли худудий маҳсулотнинг ўсишига таъсир этувчи омиллар бўйича 2008-2019 йиллар бўйича танланган статистика бўйича детерминация

R2=0,955 коэффицентни қабул қилиши, танланган омиллар ўзаро кучли боғланишда эканлигини ва омилларнинг таъсирини ўлчаш мумкинлигидан далолат беради.

3-жадвал

Қорақолпоғистон Республикасида иқтисодий ўсиш бўйича танланган экзоген омиллар таъсири баҳолаш бўйича модел натижалари

Модел	Стандартишмаган коэффицентлар		Стандартишган коэффицентлар	t	Кўрсаткич
	B	Стандарт хатолик	Бета		
1 (Константа)	218,659	502,999		0,435	0,675
Инновация харажатлари	0,527	0,192	0,390	2,750	0,025
Инвестициялар	0,822	0,246	0,367	3,340	0,010
Экспорт	11,108	3,851	0,339	2,884	0,020

а. Боғлиқ ўзгарувчи: аҳоли жон бошига ЯҲМ

Асосий олинган модел натижалари 2-жадвалда акс этган бўлиб, Қорақолпоғистон Республикасида аҳоли жон бошига инновацияларга қилинган минг сўмлик харажат ҳисобига аҳоли жон бошига ЯҲМ ҳажми 0,52 минг сўмга ошар экан. Шунингдек, аҳоли жон бошига киритилган минг сўмлик инвестиция ҳисобига ЯҲМ ҳажми 0,82 минг сўмга ошиши кузатилмоқда. Қорақолпоғистон Республикасида иқтисодий ўсишни таъминловчи асосий омил экспорт ҳисобланиб, аҳоли жон бошига қилинган минг сўм экспорт ҳисобига ЯҲМ ҳажми 11,1 минг сўмга ошиши аниқланди. Ушбу ҳолатлардан маълум бўлмоқдаки,

Қорақолпоғистон Республикасида иқтисодий ўсиш асосан экспорт ҳажми билан боғлиқ экан. Республика экспортнинг таркибига назар ташланганда 2019 йилда қарийб 77 фоизи[16] кимё маҳсулотлари ва ундан тайёрланган буюмларни ташкил этган. Ушбу ҳолат Қорақолпоғистон Республикасининг иқтисодий ўсиши кўпроқ хом-ашё экспортига таянган деган хулосани беради.

Экзоген омил сифатида тўғридан-тўғри инвестицияларнинг иқтисодий ўсишга таъсири баҳолаш бўйича олинган модел натижалари 3-жадвалда келтирилган.

Қорақолпоғистон Республикасида иқтисодий ўсиш бўйича танланган экзоген омиллар таъсирини баҳолаш бўйича модел натижалари

Модель	Стандартлашмаган коэффициентлар		Стандартлашган коэффициентлар	Стандартлашмаган коэффициентлар	Кўрсаткич
	В	Стандарт хатолик	В		
1 (Константа)	552,155	463,959		1,190	0,268
Иновация харажатлари	0,862	0,162	0,638	5,308	0,001
Тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар	1,354	0,421	0,246	3,213	0,012
Экспорт	11,445	3,939	0,349	2,906	0,020

а. Боғлиқ ўзгарувчи: Аҳоли жон бошига ЯҲМ

3-жадвал маълумотларидан аниқланадики аҳоли жон бошига қиритилган ҳар минг сўмлик тўғридан-тўғри хорижий инвестиция хисобига ЯҲМ ҳажми 1,354 минг сўмга ошиши кузатилмоқда, танланган статистика бўйича детерминация коэффициентининг $R^2 = 0,976$ коэффициентни қабул қилди. Ушбу ҳолат Қорақолпоғистон Республикасининг иқтисодий ўсиши ички инвестицияларга нисбатан хорижий инвестицияларнинг иқтисодий ўсишга таъсири юқори эканлиги тасдиқлайди.

Хулоса ва тавсиялар. Таҳлил натижаларидан хулоса қилганда, ўсиш назарияларини асосан икки ёндашувда қабул қилиш лозим. Биринчиси, иқтисодий ўсиш жараёни, унинг манбалари ва асосий омиллари ҳақида турли ёндашувларни ишлаб чиқиш. Бунда асосан, иқтисодиёт соҳасида илмий мактаблар ғояларини ва иқтисодий фан соҳалари вакилларининг фикрларини таҳлил қилиш ва тушуниш орқали олиш мумкин. Иккинчиси, иқтисодий ўсиш назариялари асосида ҳар бир мамлакат учун ўзига хос бўлган моделларни яратишни назарда тутувчи ёндашув.

Қорақолпоғистон Республикасини иқтисодий ўсишига экзоген омиллар таъсирини баҳолаш бўйича олиб борилган таҳлил натижалари бизга ҳудудни ривожланиши фақат ҳам-ашё экспортга таяниб қолганлигини аниқлаш имконини берди. Ўз навбатида танланган яна икки омил инновация ҳамда инвестициялар иқтисодий ўсиш имкониятларини таъминлашдаги ўрни деярли сезилмаган. Ушбу ҳолатларни инобатга олган ҳолда республикада иқтисодий ўсишни таъминлашда қуйидаги экзоген омиллар таъсирини ошириш бўйича мақсадли стратегик дастурлар ишлаб чиқиш тавсия этилади:

Минтақага жалб этилаётган инвестициялар самараси иқтисодий ўсишга нисбатан

(истикболдаги инвестицион қайтимни ҳисобга олмаганда) юқори таъсирчан эмаслиги, инвестицион сиёсатда мавжуд табиий, экологик, демографик омилларга тизимли эътиборнинг йўқлиги жалб қилинган инвестициялардан самарасиз фойдаланилаётганлигини акс эттирмоқда. Ушбу ҳолатни инобатга олган ҳолда минтақада инвестицияларни самара келтирувчи тармоқларга йўналтириш устивор йўналиш сифатида қаралиши лозим.

Минтақада амалга оширилаётган ва инновациялар учун сарфланаётган маблағлар ҳам иқтисодий ўсишни таъминлашдаги ўрни юқори эмаслиги тадқиқотда аниқланди. Республикада амалга оширилатёган инновацияларнинг аксарияти технологик инновациялар бўлиб, инновациялар учун ажратилаётган маблағларни жараёнлар ва маркетинг инновацияларига йўналтириш тавсия этилади. Тадбиркорлик омили минтақа рақобатбардошлиги ва миллий инновацион тизимлар муҳим омили сифатида қаралади. Таълим, фан ва технологияларни ривожлантириш, инновацион ўсиш учун қулай институционал шароитларни яратиш устивор йўналиш сифатида қаралиши лозим.

Минтақанинг иқтисодий ўсиши, биринчи навбатда, инсон ва интеллектуал капитални стратегик ресурслар сифатида тан олиш, шунингдек, иқтисодий мақсадларда улардан самарали фойдаланиш асосий стратегик йўналиш сифатида қаралиши лозим.

Юқорида айтилганларнинг барчаси инновацион тизимни шакллантиришда мутлақо янги назарий ва услубий ёндашувларни ишлаб чиқиш зарурлигини асослайди. Иқтисодий ўсишнинг экзоген омили сифатида жаҳон интеллектуал мулки ва ахборот тизимларидан фойдаланиш кўламини кенгайтириш ҳам иқтисодий ўсишга ўзининг ижобий таъсирини кўрсатади.

МАКРОИҚТИСОДИЙ СИЁСАТ

Манба ва адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. 25.01.2020. <https://uza.uz/uz/politics/zbekiston-respublikasi-prezidenti-shavkat-mirziyeevning-oliy-25-01-2020>
2. Chirwa, T. and N.M. Odhiambo, 2019. An empirical test of exogenous growth models: Evidence from three Southern African Countries. *Economic Annals* *Ekonomski Anali*, 64(220): 7-38. Available at: <https://doi.org/10.2298/eka1920007c>.
3. Barro, R.J., 1996. Determinants of economic growth: A cross-country empirical study (No. w5698). National Bureau of Economic Research.
4. Snowdon, B. and H.R. Vane, 2005. *Modern macroeconomics: Its origins, development and current state*. Edward Elgar Publishing
5. Imrul Hossain. Extended exogenous growth model: application and investigation the long-term growth determinants of bangladesh. *Asian Economic and Financial Review*, 2020, 10(1): 35-53.
6. Махмудов Н.М., Ҳақимов Ҳ.А. Иқтисодий ўсиш моделлари ва улардан макроиқтисодий таҳлилда фойдаланиш йўналишлари. *Иқтисод ва молия / Экономика и финансы* 2016, 3.
7. Harrod, R.F., 1939. An essay in dynamic theory. *The Economic Journal*, 49(193): 14-33. Available at: <https://doi.org/10.2307/2225181>.
8. Domar, E.D., 1946. Capital expansion, rate of growth, and employment. *Econometrica*, 14(2): 137-147. Available at: <https://doi.org/10.2307/1905364>
9. Solow, R.M., 1956. A contribution to the theory of economic growth. *The Quarterly Journal of Economics*, 70(1): 65-94.
10. Swan T.W., 1956. Economic growth and capital accumulation. *Economic Record*, 32(2): 334-361.
11. Barro R.J., 2002. Education as a determinant of economic growth. In: *Lazear EP Education in the Twenty-First Century*. Hoover Institution Press. pp: 9-24.
12. Alhassan H., Donkoh S.A. and Asante Y. 2012. The determinants of long-term economic growth in Ghana from 1960-2007. *Journal of Research in Economics and International Finance*, 1(5): 141-149
13. Макаров В. Л., Айвазян П. Т., Борисов С. В., Лакалин Е. А. Эконометрическая модель российской экономики для краткосрочного прогноза и сценарного анализа. М.: ЦЭМИ РАН, 2001;
14. Гичиев Н.С. Внешние и внутренние факторы экономического роста в субъектах Северо-Кавказского федерального округа. *Стратегия развития региона*. 46 (277) – 2012.
15. Маденова Э. Қорақалпоғистон Республикаси иқтисодиётини ривожланиш тенденциялари ва тизимли муаммолари. "BIZNES - ЭКСПЕРТ". 30.09.2018 | Номер: №9(129)-2018. <http://www.biznes-daily.uz/ru/birjaexpert/61221-qoraqalpogiston-rspublicasi-iqtisodiyotini-rivojlanish-tndntsiyalari-va-tizimli-muammolari>
16. <http://www.qrstat.uz/images/doklad/2019/sirtqi-ekonomika/yanvar-dekabr-uz.pdf>